

Hannes Böhringernek

„A zene mágiája a tudat jele, ami a mi horizontunktól sok millió fényévnyi távolságban is érhető. Egy jelentéktelen bolygóról eredő csillagközi nyelv...”¹ Ez a Yello duó *Solar Driftwood* című darabjában, az amerikai ismeretterjesztő adások kommentátorainak hanghordozásában kerül kinyilatkoztatásra.² Az előadó, Dieter Meier mély és átható énekbeszédét egy női kórus kíséri; a mediális maszkon átsüt az ironia.

A Yello számomra a nyolcvanas évek elejétől kezdődően az évtized egyik legkarakteresebb alakzata volt. Zenéiket egészen különös hangszínek és hangzásterek jellemezték; olykor a gregoriántól a táncos rockig terjedő elemekből keverték példátlan akusztikus kollázsokat, de képesek voltak a könnyűzene különféle korábbi stílusaihoz szinte *korhű*, de új kompozíciókkal előállni, vagy különféle fiktív filmek zenés hangsávjait előadni. (Az inspirációt főként a *film noir* adta számukra, de olykor Fellini filmjeinek hatása is jól kivehető.)

Unikális zenei világuk részben anyagi helyzetüknek köszönhetően — Meier vagyonos apjának bőkezűsége folytán — alakult így; ez adott lehetőséget a zenetechnológiai csúcstermékekkel történő kísérletezésre, mentesítette továbbá a duót a zeneiparnak való kiszolgáltatottságtól, a promóciós kötelezettségektől és a fellépési kényszerektől. (Néhány játékos, ritmus dominálta darabjuknak és komikus klipjeiknek köszönhetően népszerűek lettek.)

A kilencvenes években kiadott lemezeik fakóbbá váltak, nem követtem munkásságukat. Később azonban rátaláltam a *Pocket Universe* című, a kilencvenes években készült albumukra, melyet vélhetően Stephen Hawking *Az idő rövid története* című könyve inspirált; legalábbis annak ironikus-akusztikus kommentárjaként hangzik. Kezdő- és zárórésze egyaránt kozmikus horizontokra nyílik, szövegei filozófiai és kozmológiai kérdéseket hoznak szóba; Galilei és Werner Heisenberg neve is említésre kerül.³ Ami nem éppen gyakori jellemzője a zenei közegnek.

Ezek a témák ugyan nem a tudományos vagy a filozófiai beszédmód szerint kerülnek taglalásra, mégis figyelemre méltó a megközelítés perspektívája és méltánylandó a merészsége. És nem is csak a zenei környezet folytán. Manapság, amikor az akadémikus diskurzusok eleve akadályát képezik ilyen, korántsem mellékes kérdések tárgyalásának, továbbá számtalan különféle színezetű ezotéria ígér választ, egyre inkább a művészet privilégiumává válik ezek felvetése. Kezdve a létkérdésnél, amely a *Zsebuniverzum* záródarabjának (*Beyond Mirrors*) szövege szerint *túl van az értelmezhetőségen*.⁴

Kényes tárgy

Szokásunk, hogy mindent értelmezzünk annak érdekében, hogy megértsük a bennünket körülvevő jelenségeket, dolgokat, folyamatokat. Az *értelmezés* — meghatározása szerint — *olyan megállapításokból áll, amelyek tények egy csoportjának okaira, kö-*

rülményeire és következményeire magyarázattal szolgálnak. Lehet az univerzumot is *tények egy csoportjának* tekinteni, és *okaira, körülményeire és következményeire* tekintettel értelmezni. De a magyarázatok mégoly tudományos, cáfolhatatlan, elemi részletekbe menő, és a hadronoknál is mélyebbre hatoló sora után is mindig nyitva marad kérdés: „miért van egyáltalán valami, s nem sokkal inkább semmi?”⁵ Lévén, hogy a világmindenségben minden racionális, csak éppen a léte (létrejötté, létezése) nem: *hogy van egyáltalán valami, az nem következik semmiből.* Sőt, sokkal inkább semmi következik — vagy, ahogy Leibniz írja —, a „semmi ugyanis egyszerűbb és könnyebb, mint a valami.”⁶ Ezért is vetheti fel a Yello méltán, *hogy a tudomány korszaka elmulasztotta az univerzum racionális terminusokkal történő értelmezését.*⁷

A megfogalmazás ugyan pontatlan, de nem alaptalan: a természettudományok az okoknak és a következményeknek a racionális láncolataival ugyan egyre jobban — pontosabban és komplexitásuk összefüggérendszeriben — értelmezhetővé

¹ „The magic of music is a sign of consciousness that could be understood on far-flung worlds millions of lightyears from our horizon. Music is an interstellar language from a highly insignificant planet...”

² Yello: *Solar Driftwood*, elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=EK9pphgN3Z0>. „The Big Bang. The ultimate hero of low frequency. The divine intergalactical bass drum connecting the tribes of our solar system. If we could communicate from our tiny piece of solar driftwood into another galaxy what would we say? We can send out pictures, symbols, chemical formulas or language. The magic of music is a sign of consciousness that could be understood on far-flung worlds millions of lightyears from our horizon. Music is an interstellar language from a highly insignificant planet one of nine in our system which sails through time and space till the next one, the next inevitable Big Bang...” Elérhető: <http://www.songtexte.com/songtext/yello/solar-driftwood-43d60f83.html>.

³ Yello: *Beyond Mirrors*: „The age of science has failed to explain our universe in rational terms. Consequently the power of magic has gradually emerged from our conscious minds to fathom the unfathomable. Our most distinguished scientists reluctantly admit, that mankind is nothing but some billion creatures, sitting on a piece of solar driftwood floating in space. Magic is the art of influencing the cause of events by the intervention of spiritual forces or some other occult device. According to Arthur C. Clarke any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic. Early civilization often mistook the unexplainable world around them to be magic. Rupert Sheldrake in his book *Seven Experiments That Could Change the World* has stated that scientist's attitude toward their experiments affects the results of their experiments. There is no such thing as a definite fact in science and therefore the irrationality of magic plays an important part in our rational world. Werner Heisenberg, the leading 20th-Century physicist has stated, that mass is a physical interpretation of energy. Religious organizations have understood the power of magic; and therefore monopolized the interpretation of the supernatural to control the human mind. The universe as a whole is beyond explanation. Only at the end of the 20th Century the Roman Catholic Church admitted, that the great visionary Galileo Galilei was, in fact, correct. The second millennium has come to an end. Scientists have to admit that the universe is magic.” Elérhető: <http://www.songtexte.com/songtext/yello/beyond-mirrors-63d60e7b.html>.

⁴ „The universe as a whole is beyond explanation.”

⁵ G. W. LEIBNIZ: *A természet és a kegyelem észszerűen megalapozott elvei*. 7., ford.: ENDREFFY Zoltán = *Válogatott filozófiai írásai*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1986, 298.

⁶ *Uo.*

⁷ „The age of science has failed to explain our universe in rational terms.”

TILLMANN J. A.

A zene „mágiája”

Egy kényes kozmikus tárgy — a Yello és a kozmológia szerint

teszik a világ jelenségeit, de fennállásának tényére (a *létére*) és okára (a *létrejöttére*) vonatkozóan a racionális láncolat megszakad. Ezt a szakadást, a *bézagot gondolkodásunk kauzalitásában* — ahogy Musil megfogalmazta⁸ — Leibniz óta a filozófián kívül máshol is feltárták, még a matematikában is; erről szól Gödel elhíresült tétele.⁹

Hétköznapi közelsége ellenére a zene kozmikus vonatkozásai rejtélyesek, titokzatosak, *mágikusak*; mi több, régtől fogva *a tudományos diskurzus kényes tárgya volt* (Jean Paul). Ennek eredete — legalábbis Friedrich Kittler szerint — abban keresendő, hogy Szókratész nem részesült zenei képzésben, ezért a filozófiai-tudományos gondolkodás főáramában neki köszönhetően megszakadt az a püthagoraszí szemlélet, amelyben a zenei, a matematikai és a kozmológiai vonatkozások egyként tekintetbe vették.¹⁰ A zenéről szóló gondolkodás ezért is került gyakran a tudományosság övezetén kívüli területekre.

Abban azonban korántsem lehetünk bizonyosak, hogy a zene ennek a megmagyarázhatatlan Univerzumnak a *távoli világaiban* valóban *érthető*. Legalábbis zeneként, azaz nem pusztán valamiféle jelhordozó hullámmintázatként fogható fel. Különösen abban az esetben, amikor egy *aranylemezen*,¹¹ a *Voyager* űrszonda¹² üzeneteként vetik bele a mindenségbe. És nem is csak azért, mert ezt a kis fémdarabot valószínűleg soha és sehol sem találja meg senki — vagy ha mégis, akkor esetleg ékszerként használják, mint a hicsik jelhordozóit¹³ —, hanem a recepciós problémákra tekintettel. Nem mintha a zenének mint magas komplexitású akusztikus jeltömegnek a felismerése különösebb nehézséget okozna, hanem mert egyáltalán nem biztos a zeneként való értelmezése. Lehetséges, sőt a legvalószínűbb, hogy meghallóinak alapjában véve más a zeneértése; amennyiben van egyáltalán...

Thy Music

A probléma ezen a bolygón sem ismeretlen. Számomra ez már régen, boldog emlékezetű Nagyanyám zenefelfogása kapcsán nyilvánvalóvá vált. Neki ugyanis a zenei jelenségek köréből legelősen kevés számított zenének: az egyházi énekek, népdalok és sramlizenék műfajain kívül nem léteztek számára zenei (zeneként élvezhető) hangok. De ezzel korántsem állt egyedül. Az európai zenefelfogás sem volt mindig olyan univerzális, mint manapság. Eltekintve néhány etnomuzikológus — köztük Bartók Béla — úttörő munkásságától a 20. század elején, Európában is csak az 1950-es években kezdődött a világ zenéjének szélesebb, a szakmai körökön kívüli megismerése. Ezt médiumtechnikai fejlemények — a hordozható magnetofon — tették lehetővé. Jelentős fordulópontja az Unesco *Collection of Traditional Music of the World* című LP-lemezsorozata volt az 1960-as években.

A Föld, a *világ* zenei sokféleségének körvonalazódó teljessége világossá tette azt, amit Georg Steiner így foglalt össze: „a zene lényege centrális az ember értelmezésében, a zene teszi hozzáférhetővé az ember számára a metafizikai tapasztalatot vagy e

téren az önmegtartóztatást. A zene formájára és értelmére való reagálásból közvetlenül következik a conditio humana misztériuma. A kérdés, hogy »Mi a zene?« — akár lehetne annak a kérdésnek a variánsa, hogy »Mi az ember?«¹⁴

A zene azonban nemcsak *csillagközi* dimenzióban világok között közvetítő *nyelv*, hanem mintegy *univerzális* értelemben világot átható: *musica mundana*. És ez a sajátossága nem pusztán hagyományos értelemben, az antik és középkori filozófiai-teológiai zeneértelmezés szerint van így, hanem a mai természettudományos kutatások is erre utalnak: Alex S. Szalay kozmológus azt mondja, hogy a létrejöttét követően „az univerzum rendkívül sűrű plazmaként oszcillált. [...] Az információcsere ez alatt a kezdeti időszak alatt főleg hanghullámok formájában zajlott. Ezt az információcserét úgy lehet elképzelni, mintha egy üstdobnak a membránja rezegne.” Ez a membrán „nem olyan, mint egy fémdarab, vagy egy kő, [...] hanem pont olyan, mint egy üstdob, szinte zenei hangon — és annak a felhangjain — szólal meg. Vagy minthogyha egy csőharang hangja lenne, mivel vannak úgynevezett rezonáns frekvenciái. [...] És rendkívül érdekes volt ezzel a feltevéssel játszani, és megérteni a részleteit. Megérteni azt, hogy valójában az univerzum is csaknem úgy viselkedik, mint egy hangszer. Csak éppen kozmikus méretekben.”¹⁵

Amennyiben a kozmosz ilyen zenei hangoltságú, továbbá a csőharang hangmintázata egy eon időtartamára — benne a folyvást változó variánsaival — tárolva van, akkor nem lehet egykönnyen elvetni annak a lehetőségét, hogy más, hasonló komplexitású, de másként kódolt kvalitások és entitások is ezen a zenei-ontikus módon részei az univerzális tárlónak. Így nem zárható ki, hogy egy magasabb fokon kódolt emlékezet az ember énjének legszemélyesebb részét a *Széfér Hájim*, az *Élet* — *Könyve* is magába foglalja. Költészetében a teológus és poeta John Donne ennek a lehetőségnek ad hangot:

I shall be made thy music; as I come

I tune the instrument here at the door...

(Hymn to God, in my Sickness)

⁸ ROBERT MUSIL: *Törless iskolaévei*, ford.: PETRA-SZABÓ Gizella, Budapest,1980, 186.

⁹ SURÁNYI László: *A Gödel-tétel spirituális jelentősége* = Uő.: *Metaaxiomatikai problémák*, Typotex, Budapest, 1997, 120; elérhető: http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/suranyi_godel.html.

¹⁰ FRIEDRICH KITTLER: *Musik und Mathematik*, Fink, München, 2009.

¹¹ A *Voyager Golden Record*ról l.: https://en.wikipedia.org/wiki/Voyager_Golden_Record.

¹² A *Voyager* űrszondáról ld. https://en.wikipedia.org/wiki/Voyager1.

¹³ Ld. Frederic PAUL: *Az átjáró*, Budapest, 1990.

¹⁴ „I believe the matter of music to be central to that of the meanings of man, of man’s access to or abstention from metaphysical experience. Our capacities to compose and to respond to musical form and sense directly implicate the mystery of the human condition. To ask »what is music?« may well be one way of asking »what is man?«” GEORG STEINER: *Real Presences*, Faber and Faber, London, 1989, 9.

¹⁵ Ezredvégi beszélgetés.

Hannes BÖHRINGER

A sarkon túl

Minden zavaros. Magam zavaros vagyok. Mit tegyek? Mi helyes, mi hamis? Minek van értelme, mi butaság? Össze kell szednem magam. Körülöttem vagy bennem túl sok minden gyűlt össze. Ki vagy mi vagyok egyáltalán? Zűrzarvarban élek, és nem tudom, mit keresek. Bár tudnám, valójában mit is keresek. Nyomokat keresek, amelyek arra kellene emlékeztessenek, mit is keresek. A keresés egyre hosszabbá válik. Nem jövök rá az alapjára, és közben elvesztettem a fonalat.

Mindamellettt érzékelem még a zűrzarvart. Tehát nem minden zűrzarvaros. Össze kell rámolnom, rendet, világosságot kell teremtenem, legalábbis a négy falam között, a fejemben. Olykor legszívesebben mindent kihajítanék az ablakon, hogy rájöjjek, mi is hiányozna. Kell-e két nadrágnál több, egyet felvenni, egy váltónak? Még egyszer mindent az elejéről! De ez nem megy, már rég benne vagyok az elengedhetetlen és fölösleges, a mellékes és lényeges, az átláthatatlan és világos zűrzarvarában.

Tapasztalatokat, elképzeléseket, érzéseket és gondolatokat nem olyan könnyű elvetni, mint dolgokat; ám levegőre van szükségük, játéktérre, mozgásszabadságra, hogy maradni tudjanak, vagy maguktól távozzanak. Kezdsnek mindenkor jó valamit eldobni, valamit, amivel éppen nem lehet mit kezdeni, régi papírokat, könyveket, télikabátokat, nagy tálakat. Így lendül meg a felrámolás, és nincs megállás. Mindent újra kell rendezni, állítani, pakolni. Végre megint tudok mozogni. De nem találok meg semmit. A szokás akadályoz. Szívós. Megmarad. A dolgokat még mindig ott keresem, ahol korábban voltak. Legalább a többiek megértik az új rendemet? Mire szolgál, ha nem kommunikatív, ha sem én, se más nem talál helyet benne, és nem érzi jól magát.

A felrámolás megkülönböztetésre késztet: Mi marad, minek kell mennie, mi hová kerül? A felrámolásban helyeket és odavezető utakat kell találni. Mindig marad valami fontos, aminek nincs helye. Minden rendezési kísérlet elégtelen. A rend nem sokáig tart, és csak határok között áll fenn. Mindig újra fel kell rámolni, méghozzá egy behatárolt területen, egy sarokban, egy szobában, egy lakásban, egy városnegyedben, egy országban. De egy alapos rendrakás is csak alig teremt rendet, egyáltalán a felrámolás állítja elő a teret. Maga a rend sincs soha rendben. Mindig maradnak olyan maradványok, amelyeknek nem találni megfelelő és egyértelmű helyet. Az összegyűjtött maradványok kívülre kerülnek, a rendezett téren kívülre lesznek víve, a kö-

vetkező szobába, a folyosóra vagy a pincébe, egy másik országba, valamilyen sarokba. Csak átrámolás történik, a rendtelenség tologatása. Soha sem illik össze minden. Ha mégis illeszkedni látszik minden, az unalom zavaró. Néha nincs külső, az adott térből nem lehet a szemetet, a maradványokat eltávolítani, csak félre lehet söpörni őket a szélekre, a sarkokba. Ezeket a legnehezebb tisztán tartani és feltakarítani.

Amikor egy fal keresztvez egy másikat, sarok jön létre. Még a kerek termeknek is vannak sarkaik. Szekrények, polcok, fűtőtestek — és máris sarkok állnak elő. A helyiséget porszívózzák és súrolják. Ezért a bútorokat félretolják. A sarkokba soha nem ér be egészen a seprű. A sarkok fáradsággal járnak. Tele vannak rakva. Rendtelenségük szívós. Így aztán inkább a sarkokba söpörjük a szemetet, semmint kifele.

A sarkok tele vannak olyan dolgokkal, amelyeket nem lehetett máshol elhelyezni, sehová sem illenek, amelyeket az ember kiselejtezett, de még nem volt szíve kidobni. A sarkok felől a zűrzarvar mindegyre kitüremkedik a helyiség közepébe. A felrámolást követően megint van elég helye a zűrzarvarnak.

Ritkán ül az ember egy helyiség közepére, főként akkor nem, ha ki van rámolva és üres. Inkább excentrikusan, valamelyest a szélen keres helyet. Az ülősarokban puha fotelek állnak. Itt kényelmes. A helyiség egészében unalmas, minden rendben van, feszültség, meglepetés és ellentétek nélkül. Nem használják. Valójában a felrámolás csak egy kínálat a rendre. Csak használat során válik be. A használat során áll egyáltalán elő. Akkor jó a rend, ha fenntartja a rendet. Középen forgalom zajlik, a sarokban csend van. Itt lehet lakni.

Két vonal egymásba ütközik, és egy szöget képez. Ebben a sarokban élünk. Az itt egymásba ütköző vonalak ellenmondó emberi hajlamokat követnek: biztonság és szabadság, nyugalom és mozgás, egyedüllét és társasság utáni törekvéseket.

Az életnek megbízhatónak kell lennie, hogy az elkerülhetetlen meglepetéseket fel tudja dolgozni. A megbízhatóság és a biztonság fenntart egy rendet, jóllehet nem hagy szabadságot. Mindig számíthatok egy rendre és ráhagyatkozhatok. Az állandó kiszámíthatatlanság elviselhetetlen. Mennél több szabadságot enged a rend, annál kevesebb biztonságot ígérhet. Egy jó rend összeköti a biztonságot és a szabadságot. Egy felrámolt terület mozgásszabadságot teremt, és annak a biztonságát adja, hogy határok között szabadon mozoghassak, és kereshessem azt, amire vágyom. Így lehetőségem van arra, hogy elérjem.

A megbízhatóság megnyugtató. Visszahúzódhatok egy sarokba és pihenhetek. Ám a sarokban áll a levegő. Semmi sem mozdul már. Szokások uralják a lakozást. Egyre több minden gyűlik össze a sarkomban. Hozzá is szokom. Ezért kell mindig újra és újra friss levegő, ezért kell mozgásba jönni, a távot keresni. Itt feléledek. Itt történik valami. Meglepetések, találkozások, tapasztalatok. Útjára indítok valamit, kihívás ér, kiadom magam. Itt is átjárhatják egymást az ellentétek. Felrámolom egy sarokban a rendtelenséget és kitágítom a szögét. Innen szemlélem a világot. A látószögemben elrendezem azt, amit érzékelek.